

Хүний Эрхийн Төлөв Байдлын Тухай Дүгнэлтийн 9-р раундад зориулсан Монголын цөөнхийн тайлан

Энэхүү тайланг үндэстний цөөнх (казак, духа буюу цаатан), бэлгийн цөөнх, ХДХВ/ДОХ-той амьдарч буй хүмүүс болон биеэ үнэлэгч хүмүүсийг тус бүрт нь төлөөлөн ажилладаг Казак Эмэгтэйчүүдийн Арулар Холбоо, Итгэл Сан, Монголын ЛГБТ Төв, ДОХ-той Тэмцэх Үндэсний Сан төрийн бус байгууллагуудаас бүрдсэн ажлын хэсэг бэлтгэсэн болно.

Товч дүгнэлт:

Энэ тайлан нь Монголын нийгэм дэх тодорхой цөөнх болох үндэстний цөөнх казак ба духа, бэлгийн цөөнх, ХДХВ/ДОХ-той амьдарч буй хүмүүс, биеэ үнэлэгч гэсэн бүлгүүдийг нийгэм, институцээс хэрхэн ялгаварлан гадуурхаж буйн баримтжуулалт юм. Нийгмийн өөр өөр хэсгийг төлөөлж буйгаараа бүлэг бүр ялгаатай ч эдгээр бүлгүүдийг хэд хэдэн нэгтгэсэн зүйл бий. Үүнд: нийгмийн тодорхой бүлэг утгаараа бүрэн хүлээн зөвшөөрөгддөггүй, бүлэг тус бүрийн суурь эрх, эрх чөлөө нь их бага хэмжээгээр үгүйсгэгдэн, алагчлалд өртөн хүний эрх нь зөрчигдсөөр буй байдал, хууль эрхзүй, институцын хамгаалалт дутмаг байдал, хүчин төгөлдөр хууль эрхзүйг хэрэгжүүлэх улс төрийн зориг эрмэлзэл бага байдал болон эрх зөрчигдсөн тохиолдолд эрхээ сэргээлгэх механизм үгүй, эсвэл эдгээр механизмын хүртээмжгүй байгаа явдлууд юм.

ҮНДЭСТНИЙ ЦӨӨНХ

Үндэстний цөөнхийн өнөөгийн байдал:

Монголын хүн ам харьцангуй үндэстэн ястны ялгарлаараа жигд, 80-86% нь халх монгол гаралтай хэдий ч уул түүхээрээ Монгол Улсын хилийн дотор 10 гаруй үндэстний цөөнх амьдарсаар ирсэн байдаг. Энэхүү тайланд багтсан казак, духа буюу цаатнууд Монгол Улсын харъяалаллаас үүдэх хуульд заасан эрхээ харьцангуйгээр эдлэдэг ч, Монголын улс төр нийгмийн болон хууль эрх зүйн орчин эдгээр хүмүүсийн амьдралын уламжлалт хэв маягийг хадгалан өвлүүлэх, үндэстний цөөнхийн сайн сайхныг хангахуйц байдаггүй. Монголын ихэнх хүн амтай харьцуулахад тэдний эрх шударга бусаар зөрчигдөхөөс урьдчилан сэргийлсэн тогтолцоогүй, хэл, соёл, эдийн засаг, улс төрийн хувьд дуу хоолой, нөлөө багатай хэвээр байна.

Ялгаварлан гадуурхалт ба хүний эрхийн зөрчлүүд:

Монгол Улсын засгийн газар үндэстний цөөнхийг нэгтгэн үздэг ба социализмын үндэстний бодлогыг санагдуулам дийлэнхийн соёлыг цөөнхөд тулгасан байдлаар тэдэнд хандсан хэвээр байна. Үндэстний цөөнх бодлого боловсруулах түвшинд төлөөлөл бага, тэр дундаа духа цөөнх энэ түвшинд ямар ч төлөөлөлгүй байна. Энэ нь төрийн бодлогын хувьд үндэстний цөөнхийн эрх ашгийг тусгасан бодлого гардаггүйд шууд нөлөөлөх ба тэдний хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалахад мөн нөлөөлдөг. Үндэстний цөөнхийн ашиг тусын тулд гарсан бодлого санаачлага нь дутуу дулимаг боловсорсон, хэрэгждэггүйгээрээ эдгээр бүлэг хүмүүсийн байдлыг сайжруулахгүй, эсрэг үр дүнд хүргэх нь цөөнгүй.

“Үндэстний цөөнхийн эх хэлээрээ сурч боловсрох эрхийг хангана” гэсэн заалт бүхий Монгол Улсад хүний эрхийг хангах үндэстний хөтөлбөрийн хэрэгжилт монголоос өөр хэлт цөөнхийн энэ эрхээ эдлэх нөхцөлийг нь бүрдүүлээгүй байдаг. Үндэстний цөөнхийн хэл дээр боловсрол олгох боловсон хүчин дутмаг, цөөнхийн хэл дээрх ном сурах бичиг хүрэлцээгүй, цөөнх төвт боловсролын бодлого байхгүй байдал нь монгол хэлээс өөр хэлт үндэстний цөөнхийн боловсролын амжилт гаргахад сөргөөр нөлөөлж, эдгээр хүмүүсийн боловсрол олох үндсэн эрхээ эдлэхэд гарч буй доголдол юм. Олон нийтийн радио, телевизийн тухай хуульд үндэстний цөөнхийн эрэлт хэрэгцээг тэнцвэртэй хангах заалттай хэдий ч хуулийн хэрэгжилт хангалтгүй байна. Үндэстний цөөнхийн, тэр дундаа казак хэл дээрх тогтмол хэвлэл, телевиз радиогийн хөтөлбөр байхгүй байна. Бодлогын түвшин, засаглал дах цөөнхийн хязгаарлагдмал оролцоо мэдээ мэдээллийн хүртээмжтэй шууд холбоотой.

Монгол Улс уугуул болон омог аймгийн хүмүүсийн эрх зүйн байдлыг хүлээн зөвшөөрсөн Олон Улсын Хөдөлмөрийн Байгууллагын 169-р конвенцад нэгдээгүй. Олон улсын хэм хэмжээгээр уугуул болон овог аймгийн тодорхойлолтод бүрэн багтах духа буюу цаатан цөөнхийг тусгай эрхээр хангаж, хамгаалаагүй байна. Энэхүү бүлэг нь голлон ан агнуураар амь зуудаг ч үндэстний цөөнхийн амь зуулгад багтах байгалийн нөөц ашиглалтыг тусгайлан зөвшөөрөөгүй тул ан агнуурын хууль тогтоомжоор энэхүү амь зуулгын арга хэлбэрийг бараг үгүй хийгээд

байна. Үндэстний цөөнхийн газрын харилцаатай холбоотой газар өмчлөх эрх хангалттай хамгаалагдаагүйгээс Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал (ХЭТТ)-ын 17-р зүйлд заасан ганцаар ба бусадтай хамт өмч өмчлөх эрх нь хэрэгжихэд хүндрэл үүсдэг. Монголын үндэстний цөөнхийн өмнө харъяалалгүй байх, харъяалалгүй болох эрсдэл мөн нүүрлэдэг. Монгол, Казакстан Улсуудын хооронд 1990-ээд онд шилжин суурьшилт ихээр явагдсанаас харъяалалгүй болсон казак хүмүүсийн тухай баримт их бий. Энэ нь ХЭТТ-ын 13-р зүйлийн 1, 2-т заасан “Хэн боловч улсынхаа дотор чөлөөтэй зорчих, оршин суух газраа сонгох, хэн боловч аливаа улс орныг, түүний дотроо эх орноо орхин явах, эх орондоо эргэж очих эрхтэй”, мөн 15 (1)-д заасан “Хүн бүр иргэний харъяалалтай байх эрхтэй” гэсэн заалтуудыг хангалттай хэмжээнд хамгаалаагүйг харуулж байна.

Зөвлөмж:

1. *Орон нутаг, бүс болон үндэстний түвшингийн засаг захиргааны байгууллагуудад үндэстний цөөнхийн бодлого боловсруулахад оролцох оролцоог хангах механизмуудыг бүрдүүлэх ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна. Үүнд: сум дүүрэг, аймаг нийслэлийн иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлууд болон Улсын Их Хуралд үндэстний цөөнхийн квот бий болгох, үндэстний цөөнх бүлгүүд бодлого боловсруулахад оролцохыг нь нөхцөлдүүлэх зөвлөлийн тогтолцоог бий болгох багтана.*
2. *Монгол хэл дээрх боловсролын стандарт, үнэлгээний шаардлагыг хангасан боловсролыг үндэстний цөөнхийн хэл дээр олгох үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.*
3. *Монгол Улсад хүний эрхийг хангах үндэстний хөтөлбөр, Олон нийтийн радио, телевизийн тухай хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотойгоор байнгын үндсэн дээр үндэстний цөөнхийн хэл дээр тодорхой тооны радио телевизийн нэвтрүүлэг тогтмол бэлтгэн гаргах, үндэстний цөөнхийн хэл дээрх хэвлэл нийтлэлийг хөхиүлэн дэмжихийг төсвөөс хангах гэх мэт наад захын жишиг стандартыг боловсруулах ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна. Олон нийтийн баримт мэдээлэл, тэр дундаа бодлогын холбогдол бүхий баримт мэдээллийг үндэстний цөөнхийн хэл рүү орчуулан гаргах шаардлагатай.*
4. *Уугуул болон омог аймгийн бүлгүүдийн тусгай нөхцөл байдал, эрхийг нь хүлээн зөвшөөрсөн Олон Улсын Хөдөлмөрийн Байгууллагын 169-р конвенцад нэгдэн орж, эдгээр бүлгийн шаардлагыг хангасан үндэстний цөөнхөд тэдний түүхэн амь зуулгатай холбоотой байгалийн нөөцийг ашиглахад давуу эрх олгох ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.*
5. *Уламжлалт газар ашиглалт, газар ашиглалтын хүртээмж, мөн газрын эзэмшил өөрчлөгдөхөд үндэстний цөөнхийн газар ашиглах эрх нь зөрчигдөхгүй байхыг хангасан, үндэстний цөөнхийн газар эзэмшин ашиглахыг хөхиүлэн дэмжсэн бодлогыг үндэстний цөөнхүүдтэй хамтран боловсруулж, хэрэгжүүлэх ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.*
6. *Үндэстний цөөнх иргэний эрхийн хамгаалалтад багталгүй, боловсрол эзэмших, эрүүл мэндээ хамгаалуулах, засаглал болон нийгмийн үйл явцад оролцох оролцоог нь хангадаг эрх зүйн статусгүйгээр үлдэхгүйг нь баталгаажуулахын тулд харъяалалгүй хүмүүсийн асуудлыг нэн даруй шийдвэрлэх ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.*

БЭЛГИЙН ЦӨӨНХ¹

Лесбиян, гей, бисексуал, трансжендэр (ЛГБТ) хүмүүсээс бүрдсэн Монголын бэлгийн цөөнхийн эсрэг байнга гардаг ялгаварлан гадуурхал, хүний эрхийн зөрчил төрийн, хувийн, төрийн бус хүрээнд цагдаа сэргийлэх, шүүх, эрүүл мэндийн байгууллага, боловсрол, орон байр, хэвлэл мэдээлэл гээд бүх секторыг хамардаг. ЛГБТ хүмүүсийг үл тэвчсэн байдал бүүрэлхэн хавчихаас эхлэн дарамтлах, ажлын байран дээр ялгаварлах, бие ба бэлгээр хүчирхийлэх гэх мэтээр илэрдэг. Бэлгийн болон хүйсийн чиг баримжаа нь бусдад мэдэгдэхэд ямар нэгэн хүчирхийлэлд өртөөгүй ЛГБТ хүн ховор байдаг нь энэхүү бүлэг хүмүүсийн эсрэг ялгаварлан гадуурхал хэр их байдгийг илтгэнэ². Нийгмийн хэвшмэл эр эм хүйс болон түүний илэрхийллийн тодорхойлолт, хетеронорматив хэм хэмжээнд багтдаггүй, эдгээр хэм хэмжээнээс хальсан гэж ойлгогддогосоо

¹ Бэлгийн цөөнхийн хүний эрхийн талаар дэлгэрэнгүй мэдээллийг Монголын ЛГБТ Төв, Бэлгийн Эрхийн Санаачлага байгууллагуудаас 2010 оны Хүний Эрхийн Төлөв Байдлын Дүгнэлтийн 9-р раундад зориулан бэлтгэсэн тайлангаас олж уншина уу.

² Нямдоржийн Анараа, Робин Гарнэр, 2008, “Монгол дахь лесбиян болон бисексуал эмэгтэйчүүд, трансжендэр хүмүүсийн статус”, Эмэгтэйчүүдийн Эсрэг Бүх Төрлийн Алагчлалыг Устгах Конвенцийн Хорооны 42 дахь хуралдаанд зориулсан илтгэл, х. 6, http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/ngos/Coalition_Mongolian_LGBT_Rights_Activists_Mongolia41.pdf

бэлгийн цөөнх ялгаварлан гадуурхалд өртөж, үзэн ядлаас үүдэлтэй гэмт хэргийн золиос болдог. Монгол Улс бүгдийн хүний эрхийг эрхэмлэн дээдлэх олон улсынхаа үүрэгт үнэнч хэмээн зарлан тунхаглах ч хүний эрхийн ойлголтыг хетеронорматив, бэлгийн цөөнхийг үл харгалзсан явцуу байдлаар тодорхойлсон хэвээр байна. Санаа зовоосон гол асуудалд Засгийн Газраас зохих хууль эрх зүйн болон институцын механизмыг бий болгоогүй, цаашлаад ЛГБТ хүмүүсийн амьд явах, аюулгүй байх, халдашгүй дархан байх, тайван замаар эвлэлдэн нэгдэх, боловсрол болон мэдээлэл хүртэх, шаардлага хангахуйц амьжиргааны түвшинтэй байх, эрүүл мэндийн дээд жишиг стандартын үйлчилгээг хүртэх, гэрлэх, гэр бүл үүсгэх эрхүүд нь зөрчигдсөн байдал багтана³.

Зөвлөмж:

1. *Бэлгийн болон хүйсийн чиг баримжаагаар үл ялгаварлан гадуурхахыг багтаасан алагчлалын эсрэг хууль боловсруулж гаргах, алагчлалын эсрэг хуулийн хэрэгжилтийг хянах тусгай механизмыг бий болгох ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.*
2. *Гэрлэлтийн тэгш байдалд тусгайлан анхаарч Монгол Улсын гадна зохих хууль эрхийн байгууллагаас албан ёсоор хүлээн зөвшөөрч хуулийн дагуу батласан ижил хүйсийн гэрлэлтийг Монгол Улсын нэгдэн орсон Сайн дурын үндсэн дээр гэрлэх, гэрлэх насны доод хязгаар болон гэрлэлтийг бүртгэх тухай конвенцийн үүргийнхээ дагуу эсрэг хүйсийн гэрлэлт адил хүлээн зөвшөөрч, ижил статус олгох ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна. Эдгээр гэрлэлтийг эсрэг хүйсийн гэрлэлттэй адил хуулийн ба иргэний хамгаалалтад байлгах ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.*
3. *Үзэн ядлаас үүдсэн гэмт хэргийг⁴ таслан зогсоон цөөнхийг хамгаалахад чиглэсэн үзэн ядлын гэмт хэргийн эсрэг хууль боловсруулан гаргах, хувь хүний мэдээллийн нууцлал болон хувийн нууцыг хадгалах, боловсрол мэдлэг, харилцан ойлголцлыг хөхиүлэн дэмжих, ийм гэмт хэргийн хохирогчийн хохиролыг нэн даруй эрүүгийн, захиргааны, иргэний шүүхээр шийдвэрлүүлэх механизм бүрдүүлэх ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.*
4. *ЛГБТ хүмүүсийг бэлгийн болон хүйсийн чиг баримжаанд нь үндэслэн тэднийг байнга тагнан мөрдөх үйл ажиллагаагаа зогсоон, ЛГБТ хүмүүсийн хувийн хүрээний захидал харилцааны нууц руу гар дүрж, эрх чөлөөтэй, халдашгүй дархан байх эрхийг нь шууд ба шууд бусаар хөндөж буй шалтгаан, шалгуураа нээлттэй мэдэгдэх ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.*
5. *Хууль сахиулах болон шүүх салбарын ажилтнуудад ЛГБТ хүмүүсийн эсрэг түгээмэл гардаг жендэрт үндэслэсэн хүчирхийллийн тухай тогтмол сургалт явуулж, ийм төрлийн бэлгийн хүчирхийлэлд өртсөн хүмүүстэй ажиллахдаа тэдний нэр төр, нууцлалыг хадгалахаас эхлэн тэднийг үл ялгаварлах үүргийг хууль сахиулах, шүүхийн салбарын аилтнуудын ёс зүйн үүрэгт зүйлчилж оруулах ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.*
6. *ЛГБТ хүмүүс гэр бүлийн хүчирхийлэлд маш их өртдөгийг харгалзан үзээд хуулийн хүрээнд хамгаалахын тулд 2004 оны Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуулиндаа ЛГБТ хүмүүсийн эсрэг гардаг гэр бүлийн хүчирхийллийг нэмэлт өөрчлөлтөөр оруулах ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.*
7. *Бэлгийн цөөнх тайван замаар эвлэлдэн нэгдэх эрхээ эдлэхийг нь бүрэн хангах орчин бүрдүүлэх, энэхүү эрхээ эдлэхгүйд хүргэх ямарваа шаардлагыг засан залруулах ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.*
8. *Олон Улсын Хөдөлмөрийн Байгууллагын 111-р конвенцийн үүргээ сахин биелүүлж, төрийн болон төрийн бус бүх ажлын байранд бэлгийн болон хүйсийн чиг баримжаагаар үл ялгаварлан гадуурхах орчинг бүрдүүлэх ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.*
9. *Дунд боловсрол болон багш бэлтгэх хичээлийн хөтөлбөрийг бэлгийн цөөнхийн асуудлыг тусгасан байдлаар хүний эрх төвтэйгээр дахин боловсруулан шинэчлэн батлах ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.*

³ Бэлгийн цөөнхийн хүний эрхийн талаар дэлгэрэнгүй мэдээллийг Монголын ЛГБТ Төв, Бэлгийн Эрхийн Санаачлага байгууллагуудаас 2010 оны Хүний Эрхийн Төлөв Байдлын Дүгнэлтийн 9-р раундад зориулан бэлтгэсэн тайлангаас олж уншина уу.

⁴ Үзэн ядлын гэмт хэрэг гэдэг нь хохирогчийн арьсны өнгө, шашин шүтлэг, бэлгийн чиг баримжаа, үндэс угсаа, иргэншлээс үүдэн түүнийг үзэн ядсан сэдэлтэй үйлдэгдсэн гэмт хэрэг юм. (АНУ-ын Хууль Зүйн Департамент (1997) *Үзэн ядлаас үүдсэн гэмт хэргийн тухай бодлого боловсруулагчийн гарын авлага*, х. 18).

10. ЛГБТ өсвөр насныхан болон залуучууд өөрийгөө хөгжүүлэх, өөрийгөө илрэхийлэхдээ багш, хүүхдүүдийн зүгээс ялгаварлан гадуурхалтад өртөхгүйг баталгаажуулсан аюулгүй боловсролын орчинг бүрдүүлэхийн тулд боловсролын бүх байгууллага заавал даган мөрдөх үл алагчлах бодлогыг боловсруулан хэрэгжүүлэх ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.
11. Эрүүл мэндээ хамгаалуулахдаа эрүүл мэндийн байгууллагын ажилтнууд бэлгийн цөөнхийг ялгаварлан гадуурхалгүй үйлчлэхийг нь хангахын тулд эрүүл мэндийн байгууллагын ажилтнууд бэлгийн цөөнхийн бие болон сэтгэлзүйн онцлог асуудлуудын тухай мэдлэгтэй байхыг хангах ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.
12. Бэлгийн болон хүйсийн чиг баримжааг сэтгэцийн гажиг хэмээн үздэг байсан социализмын үеийн арга барилаас татгалзах, орчин үеийн сэтгэлзүйн зөвлөгөө, эмчилгээний арга техникийг сурталчлан эзэмшүүлэх ёстойг Монгол Улсын засгийн газар, тэр дундаа Эрүүл мэндийн яаманд зөвлөж байна.

ХДХВ/ДОХ-ТОЙ АМЬДАРЧ БУЙ ХҮМҮҮС

ХДХВ/ДОХ-той амьдарч буй хүмүүсийн өнөөгийн байдал:

Монгол Улсад ХДХВ/ДОХ-оос сэргийлэх хууль 1993 онд батлагдсан. Монгол Улсад 1992 онд ХДХВ/ДОХ-ын анхны тохиолдол илэрснээс хойш өнөөг хүртэл 2010 оны 1-р сарын байдлаар нийт 62 хүн бүртгэгдээд байна. Үүний дотор 9 нь ДОХ-ын улмаас нас барж, 9 нь ДОХ-ын шатандаа шилжсэн ба 44 нь ХДХВ-ийн халдвар тээн амьдарч байна⁵. Анхны ХДХВ-ийн халдвар илэрсэн үеэс эхлэн ХДХВ/ДОХ-той амьдарч буй хүмүүсийн хүний эрх, эрх чөлөөний асуудал ноцтой хөндөгдсөөр ирсэн тухай баримтууд бий.

Ялгаварлан гадуурхалт ба хүний эрхийн зөрчлүүд:

ХДХВ/ДОХ-той амьдарч буй хүмүүс ялгаварлан гадуурхалтад өртөж, хүний эрхийн олон зөрчлийн хохирогч болдог. Тэднийг ХДХВ/ДОХ-ын халдвар тараагч, шангаа зүй ёсоор хүртэгчид хэмээн цаг ямагт буруушаадаг. Хөдөлмөр эрхлэлтийн хувьд ажилд ороход заавал ХДХВ-ийн шинжилгээ өгөхийг шаарддаг нь ХДХВ-ийн халдвартай хүмүүсийн ажил мэргэжлээ сонгох эрхийг нь ноцтой зөрчиж байгаа явдал юм. Одоогийн байдлаар халдвар тээгчдийн 27% нь ажилтай, 20% нь хувиараа хөдөлмөр эрхэлдэг, үлдсэн хувь нь ажилгүй байна. Дээрх хууль өнөөгийн нөхцөл байдалд нийцэхгүйгээр зогсохгүй Монгол Улс дахь ХДХВ/ДОХ-ын өнөөгийн бодит байдлыг бүрэн илтгэхгүй ба хүний эрхийн үл ялгаварлах үндсэн зарчимтай болон бусад дотоодын хууль дүрэмтэй зөрчилддөг. Үүнд:

- ХДХВ/ДОХ-той амьдарч буй хүмүүсийн хувьд эрүүл мэндийн байдлаар ялгаварлан гадуурхахгүй гэсэн заалт Үндсэн хуульд тусгагдаагүй.
- ХДХВ-ийн халдвартай хүмүүсийн байдал буюу тэдний хувийн мэдээллийг чандлан нууцлах зарчим биеллээ олохгүй байна. Эрүүл мэндийн хуулийн 26.1.5-ын “эрүүл мэндийн нууцад тухайн хувь хүний бие эрхтний гажиг, нийтэд аюултай онцлог зарим халдварт өвчнөөс бусад өвчнөөр өвчилсөн тухай мэдээллийг хамруулна” гэсэн заалтын нийтэд аюултай онцлог халдварт өвчинд ХДХВ/ДОХ-ын халдвар багтах үгүй нь тодорхойгүй байна. Нөгөө талаар ХДХВ/ДОХ-оос сэргийлэх хуулийн 11-р зүйлийн 1.3-т “[ХДХВ/ДОХ-той амьдарч буй хүмүүс] эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ авах бүртээ ХДХВ/ДОХ-той тухайгаа эрүүл мэндийн байгууллагад заавал мэдэгдэнэ” гэж заажээ.
- ХДХВ/ДОХ-оос сэргийлэх хуулийн 11-р зүйлийн 1.7-д “Хүний дархлал хомсдолын вирус буюу дархлалын олдмол хомсдолтой нь тогтоогдсон бол энэ тухайгаа өөрийн эхнэр, нөхөр, хамтран амьдрагчдаа нэн даруй мэдэгдэх” гэж заасан. Энэ нь Хувь хүний нууцын тухай хуулийн “хувь хүн нууцаа өөрөө хамгаална”⁶ гэсэн заалттай зөрчилдөж байна.

Зөвлөмж:

1. ХДХВ/ДОХ-той амьдарч буй хүмүүсийн хөдөлмөр эрхлэх нөхцлийг хангахын тулд ХДХВ/ДОХ-той амьдарч буй хүмүүсийг ажлын байранд үл ялгаварлах нэмэлт өөрчлөлтийг Хөдөлмөрийн хуулинд тусган тэднийг хамгаалах эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.

⁵ ХӨСҮТ-ийн Мэдээлэл сургалт сурталчилгааны албаны дарга, клиникийн профессор, Ч. Уртнасангийн илтгэлээс.

⁶ <http://www.mn-nhrc.org/>

2. Аливаа хүнийг ХДХВ/ДОХ-ын статусаар нь үл ялгаварлан гадуурхахыг багтаасан алагчлалын эсрэг хууль боловсруулж гаргах, алагчлалын эсрэг хуулийн хэрэгжилтийг хянах тусгай механизмыг бий болгох ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.
3. ХДХВ/ДОХ-той амьдарч буй хүмүүсийн хувийн нууцыг чандлан хамгаалах үүднээс Эрүүл мэндийн хуулинд нэмэлт өөрчлөлт оруулах ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.
4. ХДХВ/ДОХ-ын статустай холбоотойгоор хувь хүн өөрийн нууцыг хамгаалах эрхийг нь хангах үүднээс ХДХВ/ДОХ-оос сэргийлэх хуулийг Хувь хүний нууцын тухай хуультай нийцүүлэн шинэчлэх ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.

БИЕЭ ҮНЭЛЭГЧИД

Биеэ үнэлэгчдийн өнөөгийн байдал:

Монгол Улсын ардчиллын үйл явцтай зэрэгцэн ил болсон нийгмийн олон нууцлагдмал асуудлын нэг нь биеэ үнэлэгчдийн асуудал байв. Биеэ үнэлэгчдийн тоо хурдацтайгаар нэмэгдэж буй ч улсын хэмжээнд хэдэн хүн биеэ үнэлдэг нь тодорхойгүй байна. Биеэ үнэлэгч эмэгтэйчүүдийн дийлэнх нь нийгэм эдийн засгийн бэрхшээлийн улмаас биеэ үнэлж байна. Тэдний 88.1% нь амьдрал ядуугаас, 70.6% нь ажилгүйгээс, 60.6% нь мэргэжил боловсролгүй, өрхийн орлогын хангалтгүй байдал болон гэр бүл салалтаас болж биеэ үнэлэхэд хүрсэн байна. Мөн 15-24 насныхан бусдад уруу татагдан бусдыг дууриаж, эсвэл хялбар аргаар мөнгө олох зорилгоор биеэ үнэлж эхэлсэн бол, 30-аас дээш насныхан салалт, амьдрал ахуйд нь тус дэм болох ах дүүгүй, орлого олох эх үүсвэргүй, мэргэжил боловсролгүйгээсээ болж биеэ үнэлдэг гэжээ.⁷

Ялгаварлан гадуурхалт ба хүний эрхийн зөрчлүүд:

Монгол Улсад 1990-ээд онд эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийлэл хүний эрхийн асуудлаар тодорсон. Эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийлэл нь эмэгтэйчүүдийн тэгш эрх, хөгжил дэвшил, энх тайван, амар амгалан байдалд сөрөг нөлөө үзүүлэхүйц ноцтой асуудал билээ. Хүчирхийлэл нь эмэгтэйчүүдийн амьдралыг аюултай байдалд оруулж, үндсэн эрх, эрх чөлөөгөө эдлэхэд нь саад тотгор учруулдаг. Монгол Улсад биеэ үнэлэхийг Садар самуун явдалтай тэмцэх тухай хуулиар хориглосон байдаг бөгөөд нийгэм олон нийт эдгээр хүмүүсийн талаар сөрөг хандлагатай байдаг. Ялгаварлан гадуурхалтад өртөх, хүний эрх нь зөрчигдөх эрсдэл биеэ үнэлэгчдийг нууц байдлаар амьдрахаас өөр аргагүйд хүргэж байгаа нь судалгаагаар харагдаж байна.

- Олон нийттэй хийсэн бүлгийн ярилцлагаар биеэ үнэлэгчид үйлчлүүлэгчийн зүгээс хэл амаар доромжлуулах, зодуулах, бүр амь насаа алдах халдлагад өртөх, улмаар хил дамнан худалдаалагддаг гэжээ.
- Биеэ үнэлэгчид цагдаад торгуулах, түр саатуулагдахын зэрэгцээ, саатуулагдах үедээ бие махбодын болон бэлгийн хүчирхийлэлд өртдөг.
- Биеэ үнэлэгчдийн дунд ирээдүйдээ итгэх итгэлгүй, ийм байдлаар амьдардагтаа өөрийгөө буруутгах, айж ичих, гутрах, өөрийгөө гаргуунд гаргах зэрэг нийгэм, сэтгэлзүйн илрэлүүд түгээмэл тохиолддог.
- Нийгэм, соёлын өргөн тархсан сөрөг хандлага нь биеэ үнэлэгчдийг өөрийгөө гаргуунд гаргах, охид эмэгтэйчүүдийг бэлгийн мөлжлөгөд ашиглах, зохион байгуулалттайгаар биеийг нь үнэлүүлэх болон хүний наймаанд татан оруулахад хүргэж байгааг судалгаанд хамрагдсан биеэ үнэлэгчид, мэргэжлийн байгууллагууд дурджээ.⁷

Зөвлөмж:

1. Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалын 23-р зүйлийн 1-д “хүн бүр хөдөлмөрлөх, ажлаа чөлөөтэй сонгох, хөдөлмөрийн шударга, аятай нөхцлөөр хангуулах, ажилгүйдлээс хамгаалуулах эрхтэй” гэж заасны дагуу, түүнчлэн Үндсэн хуулийн 14-р зүйлийн 2-т заасны дагуу, эрхэлсэн ажлаар үл ялгаварлан гадуурхах, 16-р зүйлийн 4-т заасны дагуу хууль ёсны насанд хүрсэн хүмүүс ажил мэргэжлээ чөлөөтэй сонгох, хөдөлмөрийн аятай нөхцлөөр хангуулах заалтыг бүрэн утгаар нь хэрэгжүүлэхийн тулд холбогдох хууль,

⁷ “[Монгол дахь] ХДХВ/ДОХ-ын өндөр эрсдэл, эмзэг байдлын судалгаа”-ны товч дүгнэлтээс, 2007-2008.

дүрэм журамд биеэ үнэлэхийг гэмт хэргийн тооноос хасах⁸ ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.

2. Биеэ үнэлэлт оршин тогтнох нөхцлийг бүрдүүлж байгаа үйлчлүүлэгчдэд хариуцлага тооцох ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.
3. Биеэ үнэлэгчид албан ёсоор хөдөлмөр эрхэлдэггүй, боловсрол нимгэн, эрхээ хамгаалах мэдлэг хомс тул тэдэнд хууль эрх зүйн мэдлэг олгох, эрхээ хамгаалахад нь туслах арга хэмжээ, санаачлагыг авч хэрэгжүүлэх ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.
4. Биеэ үнэлэгч эмэгтэйчүүд ихэвчлэн орлогын эх үүсвэргүй, тэр бүр өрхийн орлого, амжиргааг дээшлүүлэх төсөл хөтөлбөрт хамрагддаггүй, түүнчлэн барьцаалах хөрөнгөөгүйн улмаас жижиг дунд бизнесийн зээл авч чаддаггүй тул биеэ үнэлэхээ өөр санхүүгийн эх үүсвэртэй болгох тал дээр тэдэнд тусламж үзүүлэх ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.

---

⁸ Хүний эрх ба ХДХВ/ДОХ бага хурлаас гаргасан зөвлөмжүүд, 2007 оны 1-р сар, хуудас 2;
<http://mongoldyke.jimdo.com/app/download/267614903/4b80df3c/7081fbc3cda630785f3df079d80d0f2171f42078/recommendations+mongolian.pdf>